

בס"ד

על עקרונות ועל פשרות –

אתיקה של תכלית ואתיקה של אחריות

פתיחתא: רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר אמת ושפט שלום שפטו בשעריכם: (אבות פ"א יח)

אנו עומדים לפני עשרה בטבת, היום בו החל המצור על ירושלים בימי הבית הראשון. מצור זה היה השלב הראשון בתהליך החורבן, בו היה מצופה מהעם להתעשת ולעצור אותו. הנביא זכריה מנבא שלעתיד לבוא יום הזה יהפוך גם הוא ליום טוב "כֹּה אָמַר ד' צְבָאוֹת: צוּם הָרְבִיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׂשׁוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים" (זכריה ח, י"ט). בצד ההבטחה הזו ניתן גם המתכון כיצד אפשרי להגיע לידי כך, מתכון המונה שלוש מילים בלבד: "וְהָאֱמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְיֶה" (שם, שם) כלומר - 'האמת' שהיא העקרונות, הערכים והזהות שלנו חייבת לשכון לצד 'השלום' המאפשר את הריכוך, והגמישות עם האחר ועם הנסיבות.

בימים אלו אנחנו עומדים משתאים. נגררנו למערכת בחירות שלישית בתוך פחות משנה. שואל את עצמו הישראלי הממוצע - כיצד הגענו למצב הזה? הרי רובו המוחלט של הציבור אינו מעוניין בסבב הבחירות הזה וניתן אף להתרשם שהיה מעדיף הקמת כל ממשלה ציונית רק שלא לפקוד שוב את הקלפיות.

המציאות הנוכחית נכפתה עלינו בעקבות מספר גורמים ועל אף שניתן לחשוב שכל המצב מקורו במלחמות אגו אישיות של פוליטיקאים, נראה שאין זו התמונה השלמה. גם העמידה העיקשת על עקרונות שונים של השחקנים במגרש הפוליטי היא גורם משמעותי, עד כדי כך, שלא נמצא מנהיג פוליטי שהיה מוכן להתגמשות אמיתית על עקרונותיו.

אנו עומדים נבוכים: מצד אחד אנו מעוניינים שפוליטיקאים יעמדו במילתם; שעקרונות וערכים ינחו אותם ושהבטחותיהם תהיינה אמיתיות. מאידך, העמדה הזו גופא מובילה בהכרח למבוי סתום ולשיתוק.

אם כך, שאלת היסוד שלנו היא - האם עמידה על עקרונות נכונה בכל מצב, או שמא דווקא החתירה לשלום ולפשרה היא הצודקת? מהו האיזון הנכון שבין "דרישת האמת" ל"דרישת השלום"?

דרישת האמת בדמות ערכים ועקרונות היא ערך אנושי יסודי ועליון המעצב את הזהות של האדם. מובן שוויתור על עקרונות וערכים הוא פגיעה בזהות עצמה. יש הסבורים לכן, שעקרונות אינם נתונים לפשרה גם אם התוצאה תהיה חמורה. אולם מאידך ברור, שאין אפשרות לקיים חברה אנושית כאשר כל אחד מתבצר באמת 'שלו'.

שני הצדדים אינם אידיאליים. ללכת עם האמת עד הסוף, היא לפעמים נסיעה בדרך ללא מוצא, מנגד - לפעול בעולם ללא מצפן משול לתנועה בשטח סבוך ללא מפה.

חכמינו העמידו בפנינו את מודל ההנהגה של משה ואהרון המאיר את הסוגיה:

"וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר, אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו, שנאמר 'תורת אמת הייתה בפיהו ועוולה לא-נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעוין' " (סנהדרין ו:)

משה דורש את האמת המוחלטת, מבחינתו אפילו ההר אינו עומד כמחסום בפניה - האמת חזקה מהמציאות עצמה. לעומתו, אהרון - רודף את השלום, כלומר מבקש את הסדר החברתי המתוקן, מה שבהכרח מחייב חיבור וקשב למציאות.

ממקור זה בסנהדרין, נראה שאין העדפה למי מהצדדים. משה ואהרון יחד מייצרים את ההנהגה הראויה. 'תורת אמת הייתה בפיהו' - זה משה, 'בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעוין' - זה אהרון. שניהם הולכים יד ביד ומפרנסים זה את זה. חכמינו עומדים על נקודת עומק - אפילו הנהגתו של משה, גדול הנביאים - אינה מספיקה. אין מנהיג יחידאי, יש צורך באיזונים ובלמים בהנהגה.

כיצד המודל הזה עשוי לבוא לידי ביטוי בחיים עצמם?

מוכר לכולנו הקונפליקט אם להיות כנים ולומר לחברים את האמת גם כשאינה נעימה להם. השאלה שנשאלת בד"כ היא - האם לומר את האמת או להעדיף את היחסים הטובים ולשקר? אולם, ישנה דרך שלישית, כזו שהולכת בדרך של שלום אבל אינה שקר.

כך עולה מהמחלוקת הידועה של בית הלל ובית שמאי:

"תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה?

בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא,

ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה.

אמרו להן ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חיגרת או סומא, אומרין לה, כלה נאה וחסודה?

והרי התורה אמרה: מדבר שקר תרחק! (שמות כ"ג, ו)

אמרו להם ב"ה לב"ש: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו

בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו.

מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות". (כתובות ט"ז:)

בית שמאי מבקשים את האמת ויהי מה, שהרי התורה אמרה: "מדבר שקר תרחק" (שמות כ"ג, ו) לעומתם, בית הלל באים בטענה המבוססת מתוך החיים עצמם: "לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו!".

קשה להניח שבית הלל הסכימו לשקר כדי להימנע מאי נעימות. שהרי אם כן, אין לדבר סוף. האם לשיטת בית הלל בכל פעם שישנה סתירה בין האמת ובין הנוחות החברתית - נשקר?! נראה שבית הלל מבקשים להדריך אותנו בנתיב אחר, שדורש את השלום אבל אינו מוותר על האמת. נקודת המוצא של בית שמאי היא שישנה אמת אובייקטיבית אחת. לעומתם - בית הלל מלמדים של"אמת" פנים שונות. במקרה שלנו, יש את 'עיניו' של החתן שודאי לא התחתן עם כלה שהייתה כעורה בעיניו, על כן דורשים בית הלל להתחבר אל החתן מהמקום 'שלו' שם היא 'נאה וחסודה' באמת.

הכלל שבית הלל מבקשים ללמד הוא **שנקודת המבט שלי על האמת צריכה לעיתים להתפנות כדי לאפשר לנקודת מבט אחרת להופיע**. השאיפה ל'שלום חברתי' מחדדת את האמפתיה המסייעת לבחון את המציאות מזווית אחרת, שונה משלי. התכלית של שמירת האחוה החברתית אינה נדרשת לוותר על האמת, אלא להעמקה בנקודות המבט הנוספות והלגיטימיות הקיימות ביחס לנושא נידון.

הפילוסוף והסוציולוג הגרמני, מקס ובר, טבע אבחנה חשובה בין שני מושגים של אתיקה. אתיקה היא עשיית המעשה הנכון והראוי, ואילו ובר ביקש להבדיל בין "אתיקה של תכלית" לבין "אתיקה של אחריות".

"אתיקה של תכלית" מחזיקה באמת מידה ברורה בכל הנוגע למעשה המוסרי המבוסס על האמונות הנכונות והתכליות הטובות. והיא אינה נדרשת לשאלת התוצאה של אותו מעשה מוסרי, עיקרה הגעה אל התכלית הראויה. לעומתה, "אתיקה של אחריות" שואלת שאלות נוספות שלוקחות בחשבון גם את הפגמים והליקויים של הסביבה האנושית המורכבת. במילים אחרות, "אתיקה של אחריות" לוקחת בחשבון גם את ההשלכות הבלתי רצויות של המעשה, אלה שלא נשקלו במאזניים של הכוונה הטובה. "אתיקה של אחריות" היא הסוד של בית הלל, המבקשים לפעול בעולם לא רק עם "מצפן ערכים" אלא גם עם עיניים פקוחות לנסיבות ובשום שכל לראות את הנולד, בבחינת "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

משבר הבחירות המתמשך מחייב אותנו להכיר בצורך לסגל לעצמנו "אתיקה של אחריות". להבין שלעיתים יש להגמיש ולרכך את העקרונות שלנו בהתאם למה שקורה במציאות, או לכל הפחות להבין שיש פער מובנה בין תכלית אידיאלית לבין הדרך והמימוש בשדה המרכבות. את הדבר הזה נכון לדרוש מהפוליטיקאים שלנו, אבל בראש ובראשונה גם מעצמנו.